

**ΑΠΟ ΤΙ ΕΞΑΡΤΑΤΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ; ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΝΩΜΗΣ**

ΠΛΑΤΩΝ ΤΗΝΙΟΣ και ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΟΥΠΑΚΗΣ
Πανεπιστήμιο Πειραιώς Πανεπιστήμιο Πειραιώς
ptinios@otenet.gr stauros_poupakis@hotmail.com

Περίληψη

Κρίσιμο σημείο στην πολιτική οικονομία των μεταρρυθμίσεων – και ιδίως αυτών των συντάξεων- αποτελεί η στάση της κοινής γνώμης. Η διεθνής βιβλιογραφία υπογραμμίζει την σημασία τριών παραγόντων: Πρώτον, την ύπαρξη δεσμεύσεων πορείας (Path dependence) που εμποδίζουν ένα εγγενή συντηρητισμό. Δεύτερον, την προσπάθεια να εντοπιστούν οι προτιμήσεις των ερωτώμενων, π.χ. με διατυπώσεις που δεν συγκαλύπτουν τον εισοδηματικό περιορισμό (budget constraint) στις επιλογές. Τρίτον, την παιδευτική σημασία του κοινωνικού διαλόγου ως παράγοντα που, επεξηγώντας τα διαθέσιμα πεδία επιλογής, διευκολύνει την δυνατότητα εξεύρεσης κοινής συνισταμένης.

Οι τρεις παράγοντες αυτοί υπήρξαν αντικείμενο διερεύνησης Πανελλαδικής έρευνας γνώμης που διεξήχθη από τους συγγραφείς τον Μάιο 2009 (σε ανύποπτο χρόνο όσον αφορά την δημόσια συζήτηση). Τα ατομικά αποτελέσματα της έρευνας αξιοποιούνται για τον υπολογισμό ενός ‘δείκτη διαλλακτικότητας’. Ο τρόπος κατά τον οποίο ο δείκτης αυτός εξαρτάται από κοινωνικο/οικονομικά χαρακτηριστικά αλλά και από γενικότερες πεποιθήσεις των ερωτώμενων είναι αντικείμενο διερεύνησης με μεθόδους διακριτής επιλογής (discrete choice modeling).

Abstract

A crucial point in the political economy of reforms – and especially those for pensions – is the stance of public opinions. The international bibliography stresses the importance of three factors: First, path dependence leading to an innate conservatism. Second, an attempt to get to preferences of interviewees using questions that do not ignore the existence of a budget constraint. Third, the importance of public debate as way of educating public opinion and, through clarifying the choice set, enabling a search for a common denominator.

These three factors motivated a nation-wide sample undertaken in Greece by the authors in May 2009, at a time that is when pensions were not an active topic of public discussion. Micro data was used to construct an ‘intransigence index’. The determinants of this index amongst socio-economic characteristics by means of discrete choice modeling highlights the importance of path dependencies, as well as information and education effects. The paper concludes by drawing implications about the design of the reform process.

Λέξεις-κλειδιά: ασφαλιστικές μεταρρυθμίσεις, συντάξεις, κοινή γνώμη, έρευνα γνώμης, χρηματοοικονομική εκπαίδευση.

A. Εισαγωγή – Κοινή γνώμη και ασφαλιστικό

Το πώς η κοινή γνώμη κατανοεί και ‘διαβάζει’ το πρόβλημα των συντάξεων και αντιδρά σε προτεινόμενες αλλαγές του είναι στο κέντρο αναλύσεων και θέσεων για το ασφαλιστικό. Η αποτυχία των μεταρρυθμιστικών προτάσεων Γιαννίτση το 2001 χρεώνεται σε αντιδράσεις της κοινής γνώμης (ακόμη και από τον ίδιο – βλ. Γιαννίτση 2008). Οι εκτιμήσεις για τις αντοχές της κοινής γνώμης παίζουν καίριο ρόλο, τόσο στην προετοιμασία προτάσεων αλλαγών, αλλά και στην χαρτογράφηση του ‘πόσο αντέχουμε’ σε αντίστιξη με το ‘πόσο πρέπει’. Η ερμηνεία του ‘τι θέλει η κοινωνία’ πρέπει να παίζει κεντρικό ρόλο και σε περισσότερο μακροπρόθεσμα ή θεωρητικά ζητήματα: τα χαρακτηριστικά ενός σχεδιαζόμενου νέου συστήματος, την ισορροπία μεταξύ πρόνοιας και ανταπόδοσης, ακόμη και άλλα ακόμη πιο τεχνικά θέματα²². Με δεδομένο ότι μεταρρυθμίσεις που συντελούνται διεθνώς έχουν ως κοινό στοιχείο την διεύρυνση του πεδίου ατομικής επιλογής, εγείρονται ανησυχίες μήπως αυτή η ‘ιδιωτικοποίηση του ρίσκου’ ενέχει κινδύνους για τα μελλοντικά επίπεδα φτώχειας. (Burtless 2009). Σε κάθε περίπτωση το περίπλοκο των συνταξιοδοτικών αποφάσεων και η ύπαρξη παγίδων καθιστούν τις συντάξεις και το πώς οι αποφάσεις σε αυτές εκφεύγουν από το ορθολογικό μέτρο σημαντικό πεδίο για εφαρμογής των ‘Οικονομικών της Συμπεριφοράς. (π.χ. Thaler and Sunstein 2009²³). Η κατάρτιση σχετικά με συνταξιοδοτικά θέματα είναι περίοπτο τμήμα του διεθνούς συντονισμού για τον ‘χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό’ – financial literacy (OECD 2011).

Τέλος, δεδομένου ότι οι όποιες αλλαγές στο ασφαλιστικό συνίστανται σε αλλαγή του κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ γενεών, το αν προϋπάρχει η εμπιστοσύνη στο Κράτος και τι απαιτείται για να εμπεδωθεί αυτή είναι σημεία που δεν επιτρέπεται να αγνοούνται. Η ποιότητα διακυβέρνησης σύμφωνα με τους Barr and Diamond 2010 είναι ο αποφασιστικός παράγων στις μεταρρυθμίσεις συντάξεων, επισκιάζοντας πιο ‘τεχνικά θέματα’. Μια ‘Μεταρρύθμιση με Δόσεις’ αφού αναφύγει σε τακτά διαστήματα τις δεσμεύσεις της προηγούμενης δόσης, ναρκοθετεί την εμπιστοσύνη και υποσκάπτει τις ίδιες τις προοπτικές. Οι O’Donnell and Tinios, 2003, εξετάζοντας παλαιότερη Ελληνική δημοσκόπηση καταλήγουν ότι οι απόψεις οι στάσεις της κοινής γνώμης είναι οι ίδιες προϊόν του συστήματος το οποίο πρόκειται να αλλάξει και έτσι δημιουργούν ένα είδος ‘δέσμευσης πορείας’ – path dependence- δηλαδή μια κατάσταση όπου θεσμοί αυτό-ενισχύονται – Pierson 2000.

Αυτά στην θεωρία και στην ανάλυση. Στην πολιτική πράξη όμως, η επίκληση της κοινής γνώμης γίνεται για να στηρίξει προεπιλεγμένες αποφάσεις ή ως μέθοδος απαγόρευσης σκέψης ή προβληματισμού. Το τι πιστεύει η Κοινή Γνώμη παρουσιάζεται ως θέσφατο, μονολιθικό, μη αποδεχόμενο αλλαγής και κωφό σε επιχειρήματα. Οι κατάλληλες ερωτήσεις συνήθως εξασφαλίζουν τις κατάλληλες απαντήσεις. Σε κατευθυνόμενες ερωτήσεις αυτού του είδους, η κοινή γνώμη παίζει τον ρόλο του καθρέφτη της μάγισσας, απαντά καταφατικά και απλώς επιβεβαιώνει τους προϋποθέτους αυτών που διατυπώνουν το ερώτημα.

Το κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζει και αναλύει μια έρευνα γνώμης που διεξήχθη στην Ελλάδα το 2009 σε ‘άνυποπτο χρόνο’ για το ασφαλιστικό. Η έρευνα σχεδιάστηκε για να εμβαθύνει στην σχέση κατανόησης και στάσεων για το ασφαλιστικό. Η επόμενη ενότητα περιγράφει το σκεπτικό της έρευνας. Αναλύονται τρεις διαστάσεις γνώσης και κατανόησης και εξετάζονται οι παράγοντες που προδιαθέτουν. Η τελευταία ενότητα δίνει συγκεκριμένα παραδείγματα όπου καλύτερη κατανόηση οδηγεί σε περισσότερο διαλλακτικές στάσεις. Τα συμπεράσματα αναφέρονται σε πιθανά διδάγματα για τον σχεδιασμό μεταρρυθμίσεων σε ευρύτερα θέματα.

²² Επιτυχημένο (αντι)παράδειγμα του πως μπορεί η ενημέρωση είναι αρωγός μιας επιτυχημένης μεταρρύθμισης είναι αυτή της Πολωνίας, το 1999. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η εκστρατεία της ‘Υπηρεσίας για την Συνταξιοδοτική Μεταρρύθμιση’ ξεκίνησε το Μάιο του 1997 και εισήγαγε την αναγκαιότητα για δραστικές αλλαγές ενημερώνοντας την κοινή γνώμη. Ενδεικτικά δημοσκοπήσεις, πλήθος μελετών που αφορούσαν την βιωσιμότητα του συστήματος, επιτροπές δημόσιας συζήτησης και διαβούλευσης, δημιουργία call center για την εξυπηρέτηση όσων είχαν απορίες σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις, διαφημιστικές καμπάνιες στα ΜΜΕ, κ.α. (Agnieszka C., 2000).

²³ Παρόμοια είναι και η περίπτωση και του Ηνωμένου Βασιλείου περί το 200, όπου με μια τεράστια εκστρατεία έγινε προσπάθεια να ενημερωθεί η κοινή γνώμη και να αποκτήσει συνταξιοδοτική παιδεία. (Whitehouse E., 2000).

B) Η έρευνα γνώμης, γνώση και κατανόηση και ο περίγυρος της έρευνας

Η πίεση που δέχονται τα συστήματα συντάξεων παγκοσμίως από την γήρανση του πληθυσμού έχει αναδείξει τις μεταρρυθμίσεις στα ασφαλιστικά συστήματα σε μείζον πολιτικό θέμα για όλες τις κυβερνήσεις ανά την υφήλιο. Οι δημογραφικές προβλέψεις προοιωνίζουν την αναγκαιότητα δραστικών μέτρων, με κάποιες χώρες να κινούνται προς αυτήν την κατεύθυνση και άλλες να έχουν πάρει ήδη τα απαιτούμενα μέτρα προκειμένου να προστατέψουν τα ασφαλιστικά τους συστήματα (Schwarz A., Demirge-Kut A., 1999)

Το κεφάλαιο αυτό αναλύει μια δημοσκοπήση για το ασφαλιστικό. Τέτοιες δημοσκοπήσεις υπήρχαν πολλές στην διάρκεια του χρόνου²⁴. Τι έχει άλλη μια έρευνα γνώμης να προσθέσει σε όλες τις προηγούμενες;

Η δημοσκοπήση αυτή διεκδικεί πρωτοτυπία σε τέσσερεις διαστάσεις²⁵:

Πρώτον, πραγματοποιήθηκε σε εποχή ηρεμίας για το ασφαλιστικό – τον Μάιο-Ιούνιο του 2009, περισσότερο από ένα χρόνο μετά την ψήφιση του Νόμου Πετραλιά, και όταν δεν υπήρχε ούτε έξαρση συζήτησης ούτε κινδυνολογία για το ασφαλιστικό.

Δεύτερον, για να εξασφαλίσει σημείο σύγκρισης αναπαρήγαγε σε Ελληνική προσαρμογή σειρά ερωτήσεων που είχαν τεθεί από ομάδα Γερμανών, και Ιταλών οικονομολόγων το 2000 και ξανά το 2001 στην Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία και Γαλλία και έχουν αναλυθεί σε σειρά δημοσιεύσεων (Boeri, Börsch-Supan and Tabelini, 2002,2003,2005) . Η αντιπαραβολή των απαντήσεων Ελλήνων στις ίδιες ερωτήσεις δίδει δυνατότητες ανάλυσης που δεν υπάρχουν όταν οι ερωτήσεις γίνονται για πρώτη φορά.

Τρίτον, το ερωτηματολόγιο προσπαθεί, όπου γίνεται, να εισάγει το στοιχείο του κόστους απόφασης. Στον πραγματικό κόσμο απαιτείται επιλογή μεταξύ εναλλακτικών λύσεων, μετά από στάθμιση του κόστους του καθενός. Στα οικονομικά όπως είχε πει ο Μίλτον Φρήντμαν ‘δεν υπάρχει δωρεάν γεύμα’ - πράγμα που είναι ο κανόνας δυστυχώς στις δημοσκοπήσεις για το ασφαλιστικό.

Τέταρτον, το ερωτηματολόγιο δεν σχεδιάστηκε για να εξασφαλίσει εντυπωσιακά πρωτοσέλιδα, αλλά για να εντοπίσει ποιοτικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τα ‘υπόγεια ρεύματα’: πώς σκέφτονται οι ερωτώμενοι, από τι επηρεάζονται, ποιοι είναι κατά των αλλαγών, σε ποιον βαθμό και γιατί. Κρίσιμο σημείο εδώ είναι ο βαθμός κατανόησης του ασφαλιστικού – του πώς και σε ποιο βαθμό γίνεται αντιληπτό το πρόβλημα. Διότι μόνο έχοντας κατανόηση το ασφαλιστικό μπορεί κάποιος να προβληματιστεί περί του πώς θα μπορούσε να το αλλάξει, ποιοι είναι οι πιθανοί σύμμαχοι της μεταρρύθμισης και ποιοι οι ορκισμένοι εχθροί.

Ακολουθώντας τους Boeri et al (2002, 2005) η ‘γνώση’ εξειδικεύτηκε σε δύο διαστάσεις:

Πρώτη διάσταση: Γενική Κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του ασφαλιστικού συστήματος. Συγκεκριμένα αν είναι γνωστή η βασική αρχή του διανεμητικού (Pay as you go) συστήματος, δηλαδή ότι οι εισφορές των σημερινών ασφαλισμένων χρηματοδοτούν τις συντάξεις των σημερινών συνταξιούχων. (Τέθηκε στους ερωτώμενους η ερώτηση ‘Για ποιο σκοπό χρησιμοποιούνται οι εισφορές που πληρώνετε;’, ενώ σε όσους ήταν συνταξιούχοι η ερώτηση διατυπώθηκε ως εξής: ‘Από πού προέρχεται η σύνταξη την οποία λαμβάνετε;’ Οι σωστές απαντήσεις ήταν ‘Για τους σημερινούς συνταξιούχους’ και ‘Από τις εισφορές των σημερινών εργαζομένων’).

Δεύτερη διάσταση: Ατομική Γνώση της παραμέτρου του συστήματος που αφορά τον ίδιο τον ασφαλισμένο και τον οικογενειακό του προϋπολογισμό – συγκεκριμένα του ποσοστού εισφοράς στο οποίο υπόκειται (διαφοροποιημένο ανά Ταμείο). (Η ερώτηση που τέθηκε στους ερωτώμενους ήταν ‘Ποιο είναι το ποσοστό -ή ποσό αντίστοιχα - που πληρώνετε στο Ταμείο σας εσείς ο ίδιος για την κύρια σύνταξή σας;’ Εδώ ελεγχθήκαν οι απαντήσεις που δόθηκαν από κάθε κλάδο ξεχωριστά με ένα ευρύ περιθώριο λάθους)²⁶.

Οι διαστάσεις συναρπάζουν ένα πλέγμα γνώσεων που είναι πιθανόν να καθορίζουν στάσεις απέναντι στο ασφαλιστικό, με βασικότερη την διάσταση της γενικής κατανόησης. Ο κατακερματισμός και το περίπλοκο του συστήματος είναι αναμενόμενο να περιπλέξουν το θέμα της εξειδικευμένης πληροφόρησης για την ατομική θέση. Από την μια πλευρά, η πραγματικότητα είναι δυσνόητη. Από την άλλη, παίζουν μεγαλύτερο ρόλο εξειδικευμένα κανάλια πληροφόρησης (π.χ. συνδικάτα). Αυτό αυξάνει την πιθανότητα μεροληψίας στην πρόσληψη της πληροφορίας: οι πλέον ‘προνομιούχοι’ θα είναι πιο πιθανόν να γνωρίζουν την θέση τους.

Η άγνοια για το ασφαλιστικό στην Ελλάδα είναι εκκωφαντική, αν συγκριθούν οι απαντήσεις με τις αντίστοιχες σε κανονιοτύπες ερωτήσεις στην Γερμανία και την Ιταλία παλαιότερα (Boeri et al). Αυτό ισχύει τόσο ως προς την γενική κατανόηση αλλά και την ατομική αντίληψη του πόσο επιβαρύνουν άμεσα οι συντάξεις (Διάγραμμα 1). Στην Ελλάδα το ποσοστό που αντιλαμβάνεται πώς λειτουργεί το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης είναι σχεδόν το ένα τρίτο αυτό των άλλων χωρών και αντιπροσωπεύει μόνο το ένα σε επτά άτομα που ερωτήθηκαν. Το ποσοστό αυτών που γνωρίζουν έστω και κατά προσέγγιση το πόσο πληρώνουν σε εισφορές είναι ακόμη μικρότερο.

Διάγραμμα 1

²⁴ Ο Τήνιος 2003 σελ 145-148 σχολιάζει το ότι οι Έλληνες –μόνοι μεταξύ ευρωπαίων – πίστευαν σε μικρότερο το 1999 παρά το 1992 ότι ‘στο μέλλον θα συνταξιοδοτούνται οι άνθρωποι αργότερα’. Η Έκθεση Στρατηγικής για τις συντάξεις, 2002, αναλύει ερωτήσεις του Ευρωβαρόμετρου για τις συντάξεις. Τελευταία ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου αναφέρονται στο 2009.

²⁵ Τεχνικά στοιχεία της δημοσκοπήσης υπάρχουν στο παράρτημα αυτού του κεφαλαίου.

²⁶ Μια τρίτη διάσταση, αυτή της **πληροφόρησης** ως προς βασικά θεσμικά χαρακτηριστικά – συγκεκριμένα την επάρκεια των μεταρρυθμίσεων του 1992 δεν συμπεριλαμβάνεται στην ανάλυση, δεδομένης της σχεδόν απόλυτης ομοφωνίας. Βλ. Τήνιος και Πουπάκης, σελ 476.

Ο πίνακας 1 εξετάζει την κατανομή γνώσης και κατανόησης ανά ηλικιακή κατηγορία. Αποκαλύπτει όμως και εντυπωσιακά υψηλό ποσοστό που είναι σίγουρο ότι νομίζει ότι γνωρίζει πώς λειτουργεί το σύστημα, αλλά κάνει λάθος (64%). Το ποσοστό που δηλώνουν άγνοια ευθαρσώς είναι υψηλότερο για τις ατομικές εισφορές. Οσον αφορά τις ηλικίες, δεν φαίνεται να υπάρχει άμεσα ορατή σχέση, πέραν του ότι η κατανόηση πέφτει μετά την αποδέσμευση από τη αγορά εργασίας και την συνταξιοδότηση.

Πίνακας 1 Κατανόηση και ατομική γνώση : Κατανομή ανά ηλικία

	Κατανόηση- Πώς λειτουργεί το διανεμητικό σύστημα			Γνώση ατομικών εισφορών		
	Ξέρουν πως λειτουργεί	Κάνουν λάθος	ΔΞ	Ξέρουν	Κάνουν λάθος	ΔΞ
20-29	10,3	68,0	21,7	10,8	30,3	58,9
30-39	20,4	66,5	13,1	13,4	53,5	33,1
40-49	13,7	54,3	32,0	15,5	36,3	48,2
50-59	16,8	65,7	17,5	20	70,8	9,2
Συνταξιούχοι	12,5	75,0	12,5
Σύνολο	15,2	64,0	20,8	14,5	47,1	38,4

Πηγή: Έρευνα γνώμης

Ο πίνακας 2 αναφέρει την κατανομή κατανόησης ανά Ταμείο ασφάλισης. Είναι σαφές ότι η γνώση του συστήματος – τόσο σε επίπεδο λειτουργίας όσο και ατομικής επιβάρυνσης διαφέρει ουσιαστικά ανά Ταμείο, αν και όχι με τρόπο όχι προφανή ή αυτόματο.

Πίνακας 2 Κατανόηση και ατομική γνώση: Κατανομή ανά Ταμείο ασφάλισης

	Κατανόηση- Πώς λειτουργεί το διανεμητικό σύστημα			Γνώση ατομικών εισφορών		
	Ξέρουν πως λειτουργεί	Κάνουν λάθος	ΔΞ	Ξέρουν	Κάνουν λάθος	ΔΞ
ΙΚΑ	16,6	65,0	18,4	10,3	38,6	51,1
ΟΑΕΕ/Ελ.Επ.	18,8	60,4	20,8	6,9	85,2	7,9
ΟΓΑ	14,3	47,6	38,1	52,4	14,3	33,3
ΔΕΚΟ	5,9	77,1	16,9	30,9	44,5	24,5
Σύνολο	15,2	64,0	20,8	14,5	47,1	38,4

Πηγή: Έρευνα γνώμης

Το περίπλοκο της σχέσης και η δυσκολία εντοπισμού εύκολων γενικεύσεων είναι πιθανόν να οφείλονται στην ταυτόχρονη επιρροή πλήθος παραγόντων. Για τον λόγο αυτό, η ανάλυση (ακολουθώντας και τους Boeri et al 2002, 2005) προχωρεί σε μια πολυμεταβλητή ανάλυση probit, όπου η εξαρτημένη μεταβλητή είναι η κατανόηση του συστήματος.

Κρίσιμες ανεξάρτητες μεταβλητές είναι το ταμείο ένταξης – όπου η διάκριση είναι μεταξύ αυτοτελώς απασχολούμενων (εισφορές με κλάσεις), Δημόσιο ή ΔΕΚΟ ('προνομιούχοι') ενώ ο πληθυσμός ελέγχου είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ. Διακρίνονται φύλο, εκτός Αθηνών, εισόδημα (σε 3 κατηγορίες), εκπαίδευση (3 κατηγορίες) ηλικία (3 κατηγορίες), ιδιότητα συνταξιούχου και 'κομματική ταύτιση' με βάση την ψήφο στις προηγούμενες εκλογές. Στο τελευταίο απομονώνονται στάσεις με διακριτή στάση στο ασφαλιστικό – δηλαδή 'Αριστερά' και 'Άλλο/Αποχή', ενώ τα δύο μεγάλα κόμματα αναφέρονται στον πληθυσμό αναφοράς. Η εξίσωση αναφέρεται σε δύο εκδοχές: η πρώτη έχει μόνο εξωτερικά χαρακτηριστικά των ερευνώμενων, ενώ η δεύτερη προσθέτει ως ανεξάρτητη μεταβλητή την άλλη διάσταση γνώσης – δηλαδή την γνώση του εισφορών. Το σκεπτικό για την ενέργεια αυτή είναι ότι η αντίληψη της ατομικής θέσης είναι υπό κάποια έννοια προαπαιτούμενο για την κατανόηση, όσο και αν και τα δύο ενδεχομένως εξαρτώνται από κοινή, μη παρατηρήσιμη μεταβλητή, που θα μπορούσε να είναι το 'ενδιαφέρον'.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η ηλικία εργαζομένου όσο πλησιάζει στην συνταξιοδότηση αλλά και μετά, αυξάνει την κατανόηση (πιθανώς λόγω αμέσου ενδιαφέροντος), όπως και το επίπεδο εκπαίδευσης. Ελέγχοντας για την συνεισφορά αυτών των παραγόντων, η ένταξη σε ταμείο ΔΕΚΟ και το υψηλό εισόδημα μειώνουν την κατανόηση. Με αυτό δεδομένο, η άγνοια της λειτουργίας του συστήματος θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως τμήμα μιας στρατηγικής προάσπισης προνομίων – αφού εντάσσεται σε αυτούς τους κλάδους με τα περισσότερα προνόμια να προστατευτούν. (ενώ η αποδέσμευση από την εργασία και η κατοχύρωση της θέσης 'επιτρέπουν' κάποια μεγαλύτερη κατανόηση). Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται όταν

προστίθεται η ψευδομεταβλητή για γνώση εισφορών²⁷. Η ερμηνευτική δύναμη της εξίσωσης αυξάνεται, οι επιμέρους επιπτώσεις ανά ταμείο αυξάνονται ενώ καθίσταται σημαντική η διάσταση της ηλικίας²⁸.

Πίνακας 3 Κατανόηση τρόπου λειτουργίας του συστήματος συντάξεων (probit)

	Coeff	SE	Sig.	Coeff	SE	Sig.	ME
Ανδρας	0,836	0,131	***	0,876	0,133	***	0,162
Εκτός Αθηνών	0,603	0,128	***	0,624	0,129	***	0,103
ΟΓΑ	-0,911	0,343	***	-0,953	0,336	***	-0,101
ΟΑΕΕ	-0,118	0,168		-0,100	0,168		-0,018
ΔΕΚΟ	-0,630	0,165	***	-0,709	0,169	***	-0,102
Χαμηλό εισόδημα	0,113	0,182		0,089	0,184		0,017
Υψηλό εισόδημα	-0,249	0,145	*	-0,272	0,147	*	-0,046
Δευτεροβάθμια	1,202	0,196	***	1,223	0,198	***	0,312
Τριτοβάθμια	0,755	0,182	***	0,779	0,185	***	0,144
Ηλικία 30-45	0,477	0,159	***	0,477	0,160	***	0,100
Ηλικία 45-60	0,509	0,193	**	0,506	0,196	**	0,113
Αριστερά	0,159	0,178		0,209	0,180		0,043
Άλλα/Αποχή	-0,202	0,131		-0,168	0,133		-0,030
Συνταξιούχος	0,575	0,185	***	0,681	0,190	***	0,153
Ξέρει εισφορές				0,510	0,173	***	0,121
constant	-2,936	0,267	***	-3,074	0,275	***	0,146
	Obs=982			Obs=982			
	LR chi2(14)=105,1			LR chi2(15)=113,5			
	Prob>chi2=0,000			Prob>chi2=0,000			
	Pseudo R2=0,128			Pseudo R2=0,138			

Πηγή: Έρευνα γνώμης

Σε γενικές γραμμές οι δύο εξισώσεις είναι συμβατές με μια ερμηνεία σύμφωνα με την οποία η δέσμευση πορείας δημιουργεί ισχυρές αντιστάσεις στις αλλαγές: Η εικόνα που έχει η κοινή γνώμη για το ασφαλιστικό προδιαγράφεται σε μεγάλο βαθμό από την ένταξη του καθενός σε συγκεκριμένο Ταμείο/ ομάδα. Αντιθέτως ιδεολογικοί παράγοντες (κομματική ένταξη) φαίνονται να έχουν μικρή επίδραση. Από την άλλη πλευρά, βεβαίως, η θετική επίπτωση της εκπαίδευσης (μετά την αφαίρεση της επίδρασης των προνομίων, όμως) αφήνει κάποια περιθώρια αισιοδοξίας για τις προοπτικές της πειθούς.

Γ. Βαθμός κατανόησης και στάσεις στο ασφαλιστικό

Οι Έλληνες είναι πολύ λιγότερο δεκτικοί σε αλλαγές του συστήματος από ότι άλλοι Ευρωπαίοι. Το διάγραμμα 2 δείχνει τις απαντήσεις στην υποθετική ερώτηση «Εάν είχατε την δυνατότητα να διαλέξετε ένα διαφορετικό πακέτο εισφορών-συντάξεων, τι από τα παρακάτω θα επιλέγατε;» Οι επιλογές ήταν:

1. Να μην πληρώνω καθόλου εισφορές με αποτέλεσμα αυτά τα χρήματα που θα έδινά να τα παίρνω σε χρήματα και να μην παίρνω καθόλου σύνταξη
2. Να πληρώνω τα μισά σε εισφορές και τα άλλα μισά να τα παίρνω σε χρήματα με αποτέλεσμα να παίρνω την μισή σύνταξη
3. Να παραμείνει το σύστημα όπως είναι

Διάγραμμα 2

Οι Έλληνες, συγκρινόμενοι με τους Ευρωπαίους βρίσκονται σε εμφανή αμηχανία – πράγμα που αντανακλάται στο υψηλότερο ποσοστό που δεν ξέρουν. Αντίστοιχα, αδυνατούν να φανταστούν το σύστημα διαφορετικό από ότι είναι – ακόμη και στην απλή εκδοχή του ‘μισές εισφορές για τις μισές συντάξεις’ – προτιμώντας την απλούστερη λύση της πλήρους απόρριψης. Οι δύο χώρες (Γαλλία και Ισπανία) όπου δεν είχε γίνει μεγάλη μεταρρύθμιση στις συντάξεις εμφανίζουν ομοιότητες με την Ελλάδα, πράγμα που σηματοδοτεί ότι η δυνατότητα να φανταστεί κάποιος ένα διαφορετικό σύστημα έρχεται ως αποτέλεσμα της διαδικασίας μεταρρύθμισης – είναι δηλαδή μια επίκτητη δεξιότητα. Τέλος, είναι αξιοσημείωτη η κατά πολύ μεγαλύτερη προσήλωση των συνταξιούχων στο ισχύον σύστημα.

Ποιο ρόλο παίζει η κατάσταση γνώσης σε αυτή την ιδιότυπη εικόνα της Ελλάδας;

Το πρώτο βήμα είναι να εξεταστεί η διαλλακτικότητα. Κρίσιμο σημείο στην Ελλάδα είναι η κλαδική διάσταση. Ερωτήθηκαν οι εργαζόμενοι πόσο διατεθειμένοι ήταν να ‘θυσιάσουν κάποια προνόμια ή να υποστείτε περισσότερες επιβαρύνσεις, γενικά, για χάρην του κοινωνικού συνόλου και των νεότερων γενεών;’ Η ερώτηση τέθηκε σε δύο παραλλαγές: Η

²⁷ Ερμηνεία της γνώσης εισφορών μέσω probit ήταν μικρότερης εμβέλειας: Μόνο η ψευδομεταβλητή του ΟΓΑ ήταν σημαντικά θετική (προφανώς επειδή όλοι πληρώνουν την κατώτατη κλάση του ΟΓΑ), και αυτής των ΔΕΚΟ – ενισχύοντας μια ερμηνεία ‘προνομίων’.

²⁸ Η επίπτωση της γνώσης εισφορών είναι σημαντική: Υψηλόμισθος άντρα, ηλικίας 30-45, που μένει εκτός Αθηνών, σε Ταμείο ΔΕΚΟ, απόφοιτος Λυκείου αυξάνει από 19,6% σε 36,5% .

πρώτη έδιδε μια διαγενεακή διάσταση (υπεράσπιση γενιάς), λέγοντας να «*εσείς και το σύνολο της γενιάς σας να θυσιάσετε...*». Η δεύτερη παραλλαγή έθετε μια κλαδική έμφαση λέγοντας «*εσείς προσωπικά ή το δικό σας Ταμείο*». Το δείγμα – όπως ήταν αναμενόμενο- ήταν πιο διαλλακτικό στην πρώτη ερώτηση παρά στην δεύτερη, αφού ικανός αριθμός εμφανίζονταν πιο διαλλακτικοί αλλάζοντας γνώμη αν οι θυσίες ήταν γενικές για όλα τα μέλη της γενιάς τους. Το διάγραμμα 3 δείχνει τις απαντήσεις στις δύο ερωτήσεις, ενώ το διάγραμμα 4 δείχνει τα αποτελέσματα ανά επίπεδο κατανόησης. Όπως και στο Boeri et al, φαίνεται να υπάρχει σημαντική επίπτωση της κατανόησης, μειώνοντας αυτούς που λένε ‘όχι με τίποτε’ (κατά 45%) και αυξάνοντας το ποσοστό αυτών που δέχονται (υψηλότερο κατά 50%). Εξετάζοντας αυτούς που *άλλαξαν* άποψη μεταξύ των δύο διατυώσεων, οι γνώστες της βασικής αρχής του διανεμητικού συστήματος υπερεκπροσωπούνται σημαντικά. (Odds ratio=2,1).

Διάγραμμα 3

Διάγραμμα 4

Η στάση διαλλακτικότητας δεν εξαντλείται σε μια ερώτηση μόνο. Με βάση τις απαντήσεις στην προδιάθεση προσαρμογής κατασκευάστηκε νέα κατηγοριοποίηση του δείγματος ανάλογα με τις απαντήσεις στα ερωτήματα προδιάθεσης (παράρτημα). Αυτοί που δήλωσαν ‘Όχι με τίποτα’ στις ερωτήσεις θυσιών και ταυτόχρονα αρνούνται οποιαδήποτε επίπτωση του δημογραφικού χαρακτηρίστηκαν ως άτομα ‘μέγιστης αντίδρασης’. Αντίστροφα, οι πλέον διαλλακτικοί ήταν αυτοί που δήλωσαν ναι. Δύο ενδιάμεσες καταστάσεις άφησαν ένα ‘μεσαίο χώρο’ της μεγάλης αδιευκρίνιστη ομάδα με ασαφείς ή αντιφατικές απαντήσεις στα κρίσιμα ερωτήματα. (πχ. Συμφώνησαν με το δημογραφικό αλλά δεν θέλουν να δώσουν τίποτε). Αντίστοιχα στους συνταξιούχους (αν και σε αυτούς υπήρχε μόνο η διάσταση του ‘θυσιάζει σαν γενιά – με ελαφρώς διαφορετική διατύπωση). Με τρόπο αυτό μπορούμε να εκτιμήσουμε τις συγκεκριμένες προτιμήσεις του δείγματος ανάμεσα σε διαθέσιμες επιλογές.

Διάγραμμα 5

Ο βαθμός διαλλακτικότητας, όπως αναμένεται, επηρεάζει την στάση απέναντι σε μια σειρά διαστάσεις του ασφαλιστικού προβλήματος: Για παράδειγμα, προτεινόμενες λύσεις, στάση απέναντι στην ιδιωτική ασφάλιση, στάση απέναντι στην εισφοροδιαφυγή κοκ. (βλ. Τήνιος και Πουπάκης 2010). Ενδεικτικά μόνο παρατίθεται το Διάγραμμα 6 όπου φαίνεται ότι η διαλλακτικότητα επηρεάζει όχι μόνο το αν συζητάται κάποια επιλογή, αλλά και ποια είναι η *σειρά* των επιλογών:

Διάγραμμα 6

Συνεπώς έχει σημασία να εξεταστεί αν υπάρχει και με ποιόν τρόπο επενεργεί η γνώση του συστήματος στον βαθμό διαλλακτικότητας. Για τον σκοπό αυτό υπολογίστηκε ένα ιεραρχικό υπόδειγμα (ordered probit) αδιαλλαξίας, με 5 ιεραρχημένες αξίες, όπου 1=ελάχιστη αντίσταση και 5=μέγιστη αντίσταση. Έτσι όσο μεγαλύτερη η επίπτωση κάποιου παράγοντα στην αδιαλλαξία, τόσο είναι μεγαλύτερο και θετικό. Και αντιστρόφως. (Πίνακας 4)
+++ Κάποια στοιχεία για το τι είναι ordered probit.

Πίνακας 4 Αδιαλλαξία (ordered probit)

	Coeff	SE	Sig.
Ανδρας	0,356	0,077	***
Εκτός Αθηνών	-0,049	0,077	
ΟΓΑ	0,005	0,192	
ΟΑΕΕ	0,686	0,111	***
ΔΕΚΟ	0,513	0,102	***
Χαμηλό εισόδημα	-0,325	0,110	***
Υψηλό εισόδημα	0,380	0,092	***
Δευτεροβάθμια	0,242	0,116	**
Τριτοβάθμια	-0,621	0,104	***
Ηλικία 30-45	-0,621	0,102	
Ηλικία 45-60	-0,234	0,121	*
Γνώση PAYG	-0,289	0,102	***
Ξέρει εισφορές	0,262	0,121	**
Συνταξιούχος	-0,528	0,119	***
Αριστερά	-0,156	0,116	
Άλλη/Αποχή	0,194	0,081	**
Cut 1	-1,254	0,153	
Cut 2	-0,734	0,149	
Cut 3	0,368	0,150	
Cut 4	1,430	0,156	
Obs=982		LR chi2(16)=238,17	
Prob>chi2=0,000		Pseudo R2=0,081	

Στο ιεραρχημένο probit περιλαμβάνονται ως ανεξάρτητες μεταβλητές τόσο η κατανόηση του συστήματος, 'όσο και η γνώση των εισφορών. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι οι δύο μεταβλητές είναι πολύ σημαντικές, παίζουν μεγάλο ρόλο στην διαμόρφωση κατηγορίας, *αλλά* επενεργούν προς αντίθετες κατευθύνσεις: Η κατανόηση του συστήματος προδιαθέτει για διαλλακτικότητα, η γνώση εισφορών προς αδιαλλαξία. ΙΚΑ και ΟΓΑ εμφανίζονται περίπου ουδέτερα, ενώ οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι ασφαλισμένοι στον Δημόσιο τομέα ως οι πλέον αδιάλλακτοι. Καθώς αυξάνεται η εκπαίδευση ευνοείται η διαλλακτικότητα, ενώ το εισόδημα αυξάνει την αδιαλλαξία. Είναι ενδιαφέρον ότι η πολιτική στάση που ενδυναμώνει την αδιαλλαξία είναι η *μη* συμμετοχή στις εκλογές (κατηγορία 'Άλλη/Αποχή'). Ο πίνακας 5 υπολογίζει το πώς η προσθήκη κατανόησης συστήματος, γνώσης εισφορών και των δυο μαζί επηρεάζει τις πιθανότητες ένταξης στην κλίμακα διαλλακτικότητας.

Πίνακας 5 Πιθανότητες κατανομής της διαλλακτικότητας για διάφορες περιπτώσεις

Μεταβλητή	Πληθυσμός αναφοράς X				«Ακραία Αδιάλλακτος»			
	Με PAYG	Με εισφ	Και με τα δύο		Με PAYG	Με εισφ	Και με τα δύο	
Κατανόηση			Ναι	Ναι	Ναι		Ναι	
Γνώση εισφορών		Ναι	Ναι		Ναι	Ναι	Ναι	
Διαλλακτικοί	10,4	16,7	6,5	11,0	0,6	1,3	0,3	0,7
Συζητήσιμοι	12,6	16,1	9,5	12,9	1,7	3,2	0,9	1,8
Αντιφατικοί	41,2	41,6	38,3	41,4	16,5	23,2	11,4	17,1
Αρνητικοί	28,0	21,2	33,6	27,4	38,3	40,4	34,1	38,6
Αδιάλλακτοι	7,63	4,2	12,1	7,3	42,8	31,9	53,3	41,7

Σημ: Πληθυσμός αναφοράς: γυναίκα, 20-30, μένει Αθήνα, στο ΙΚΑ, μεσαίου εισοδήματος, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.
«Ακραία Αδιάλλακτος»: άνδρας, 20-30, μένει Αθήνα, ΔΕΚΟ, υψηλού εισοδήματος, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Η εικόνα της πληροφόρησης που προκύπτει δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντική για τις προοπτικές συναινετικών μεταρρυθμίσεων. Στην Ελλάδα, όπως και στις μελέτες των Boeri et al και Boeri and Tabellini 2005, γενικά η γνώση βοηθά τις προοπτικές αλλαγών. Όμως, στην Ελλάδα διαφαίνεται και ένα άλλο είδος 'στρατευμένης γνώσης', η οποία εντάσσεται σε αμυντικές στρατηγικές συγκεκριμένων κλάδων που έχουν κύριο στόχο να προφυλαχθούν τα κλαδικά προνόμια. Στο πλαίσιο αυτό, η διάσταση διαγενεακής ισορροπίας ή γίνεται αντιληπτή μόνο από αυτούς που δεν έχουν άμεσο κλαδικό συμφέρον, ή, αντίστοιχα, γίνεται αντιληπτή και αγνοείται. Το ότι η γνώση εισφορών μερικά αναιρεί την κατανόηση του συστήματος πιθανόν οφείλεται σε κυριαρχία διεκδικητικών θέσεων του είδους 'Οι συντάξεις είναι δικά μας λεφτά' που μάλλον ενδυναμώνουν την αντίσταση σε αλλαγές.

Η έρευνα γνώμης μέτρησε τις στάσεις του δείγματος απέναντι σε σειρά επιλογές: Σε υποθετικές μεταρρυθμίσεις, στην στάση απέναντι στις αποταμιεύσεις, στην ιδιωτική ασφάλιση, στην εισφοροδιαφυγή. Κοινή συνισταμένη των διαφόρων

περιπτώσεων ήταν ο συνδυασμός απαξίωσης του συστήματος, με παράλληλη απόρριψη όλων των πιθανών λύσεων. Για παράδειγμα, σε σειρά ερωτήσεων που είχαν στόχο να εκμαιεύσουν την αντίδραση απέναντι σε *εναλλακτικά* σενάρια, ώστε να επιβληθεί ένα είδος εισοδηματικού περιορισμού στις επιλογές, η μέγιστη πλειοψηφία αρνήθηκε να τοποθετηθεί επιλέγοντας ‘κανένα από τα παραπάνω’, όταν όμως ο κατάλογος ήταν εξαντλητικός!! Αντιθέτως, οι Boeri et al 2002 και 2005, είχαν πολύ καλύτερα αποτελέσματα, πράγμα που αποτελεί και το κεντρικό σημείο του σχολιασμού που προσφέρουν.

Η ιδιάζουσα θέση της Ελλάδας φαίνεται να έχει να κάνει με δύο παράγοντες: Πρώτον, τον κλαδικό κατακερματισμό, ο οποίος συγχέει θέματα διακλαδικής κατανομής του προϊόντος με θέματα διαγενεακής ισορροπίας. Αυτό εκτρέπει την συζήτηση προς μια υπεράσπιση κλαδικών προνομίων και εξάπτει ένα ‘κλαδικό πατριωτισμό’. Δεύτερον, η απουσία συζήτησης για το ασφαλιστικό σημαίνει ότι σημεία κρίσιμα για την κατανόηση του προβλήματος παραμένουν ασαφή και απροσδιόριστα. Η διάσταση μεταξύ γνώσης εισφορών και κατανόησης συστήματος ίσως αποτελεί ένδειξη ότι ελλιπής γνώση είναι χειρότερη από τίποτε. Αποτέλεσμα, η αδυναμία συγκρότησης μιας στοιχειώδους ‘συνηγορίας αλλαγών’.

Δ. Συμπέρασμα: Οι αλλαγές στο ασφαλιστικό

Αλλαγές στο ασφαλιστικό ήλθαν στην Ελλάδα, τελικά, ως αποτέλεσμα της κρίσης χρέους και της υιοθέτησης του Μνημονίου τον Μάιο 2010, ένα χρόνο μετά την διεξαγωγή της έρευνας γνώμης. Η εκλογική εκστρατεία του Σεπτεμβρίου του 2009 αγνόησε τεχνηέντως το ζήτημα των συντάξεων: Όταν ετέθη θέμα κατά την προεκλογική περίοδο, το ασφαλιστικό ορίστηκε ως ζήτημα απλής εξυπηρέτησης των ασφαλισμένων (χρόνος απονομής συντάξεων) και όχι εξασφάλισης συνταξιούχων. Η προσγείωση στην πραγματικότητα ήταν ταχύτατη, αφού η διεθνής κοινή γνώμη απεδείχθη καλύτερα πληροφορημένη για τα ‘μυστικά του ασφαλιστικού συστήματος’ από ότι η Ελληνική. Κρίσιμο ρόλο στο τελευταίο έπαιξε η διάδοση πληροφοριών που κατέστη δυνατή μέσω της «Ανοικτής Διαδικασίας Συντονισμού» της ΕΕ και την δημοσίευση συντονισμένων προβολών του ασφαλιστικού συστήματος 2010-2060 (ECE 2009, βλ επίσης Tinios 2010). Οι προβολές αυτές (ελλείψει άλλων) αποτέλεσαν το ποσοτικό υπόβαθρο για τις παρεμβάσεις του Ν3863/10. (IMF 2010)

Στην διαδικασία που οδήγησε στην νομοθετική παρέμβαση η συμμετοχή της κοινής γνώμης ήταν ελάχιστη – η μεταρρύθμιση ήταν κάτι που επεβλήθη ‘άνωθεν’ (Τίνιος 2010, Ματσαγγάνης 2010), ενώ ο βαθμός κατανόησης των τεκταινομένων ήταν ελλιπής. Ακόμη και σήμερα, σχεδόν ένα χρόνο μετά, δεν είναι ακόμη σαφές τι άλλαξε, για ποιόν, πότε και γιατί. Κατά μείζονα λόγο δεν είναι σαφές τι επιλογές υπήρχαν, αλλά και τι επιλογές υπάρχουν. Μέσα στο γενικό σύνολο μεταρρυθμίσεων που περιέχονται στο μεσοπρόθεσμο σχέδιο του Μνημονίου, ο ρόλος των συντάξεων είναι ασαφής, όπως και η ισορροπία μεταξύ διαρθρωτικών αλλαγών και γενικευμένων εισοδηματικών περιορισμών.

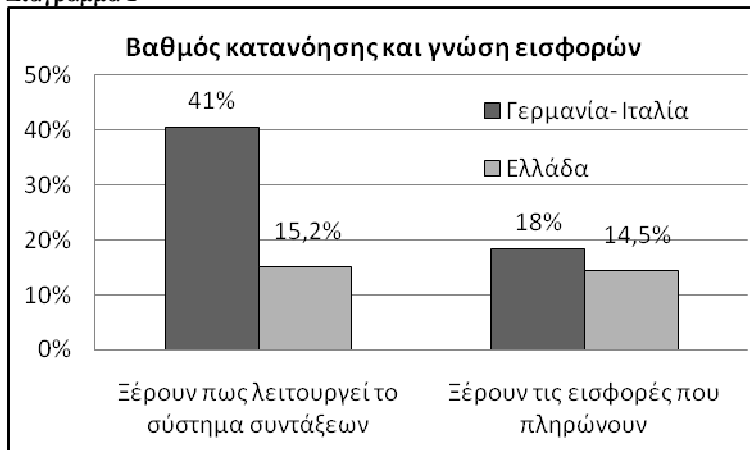
Την περίοδο που οδήγησε στις αλλαγές αλλά και μετά, η στάση της κοινής γνώμης έπαιξε ένα ρόλο που στην καλύτερη περίπτωση ήταν παθητικός και στην χειρότερη έντονα αρνητικός. Η έρευνα γνώμης που εξετάσαμε, που διεξήχθη λίγους μήνες πριν αρχίσουν οι διεργασίες μεταρρύθμισης δίδει μια ερμηνεία γιατί: Η κοινή γνώμη –στο μέτρο που ασχολείται– βλέπει το θέμα των συντάξεων ως ένα παιχνίδι μηδενικού ή ακόμη και αρνητικού αθροίσματος μεταξύ κλάδων. Σε ένα τέτοιο παιχνίδι προτιμά να μην εμπλακεί καθόλου, αλλά όταν εμπλέκεται δεν έχει τις γνώσεις και τις δυνατότητες να εκτιμήσει τα ίδια της τα συμφέροντα. Αδυνατώντας να φανταστεί το μέλλον, υποχωρεί σε ένα αμυντικό συντηρητισμό όπου το μέγιστο αγαθό είναι μόνο η υπεράσπιση του στάτους κβο.

Βιβλιογραφία

- Γιαννίτσης, Τ. (2007), *Το Ασφαλιστικό (ως ορφανό πολιτικής) και μια διέξοδος*, Πόλις, Αθήνα.
- Ματσαγγάνης, Μ., (2010), Βιώσιμες και δίκαιες συντάξεις σε μια ανοικτή κοινωνία, *Athens Review of Books*, Φεβρουάριος, σελ 42-46.
- Τήνιος, Π. (2010), *Ασφαλιστικό: Μια μέθοδος ανάγνωσης*, Κριτική, Αθήνα.
- Τήνιος, Π. (2010), Το κόστος της σιωπής και η αξία της αμφισβήτησης. Συντάξεις, προβληματισμός, χρεοκοπία, *Athens Review of Books*, Ιούλιος.
- Τήνιος, Π. 2003, *Ανάπτυξη με Αλληλεγγυη: Ένα πλαίσιο για τις Συντάξεις του νέου αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Τήνιος, Π. με Πουπάκης Σ., (2010), Πώς διαβάζει η κοινή γνώμη το ασφαλιστικό, στο Τήνιος (2010), σελ 471-502.
- Agnieszka C., (2000) "Pension Reform and Public Information in Poland", Social Protection Discussion Paper Series, No. 0019, The World Bank
- Barr, N. and Diamond, P. (2010) *Reforming pensions: A short guide*, New York and Oxford: Oxford University Press
- Boeri, T., A. Börsch-Supan and Tabellini, G., (2001), "Would you like to shrink the welfare state? The opinions of European citizens", *Economic Policy*, Vol. 32, pp. 9-50.
- Boeri, T., A. Börsch-Supan and Tabellini, G., (2002), "Who Wants to Reform the pension system? The opinions of European citizens", *American Economic Review*, May 2002.
- Boeri, T., A. Börsch-Supan and Tabellini, G., 2005, How would you like to reform your pension system? The opinions of German and Italian citizens' in Brooks, R. and A. Razin, *Social Security Reform: Financial and Political Issues in international Perspective*, Cambridge, pp 333-352.
- Boeri T., Tabellini G., (2005) "Does information increase political support for pension reform?", Center for Economic Policy Research, No.5319
- Burtless, G.S. (2009), Expanding participation in America's workplace retirement system, in
- Featherstone, K. and Tinios, P., 2006, 'Facing up to the Gordian Knot: The political economy of pension reform', σε E. Mossialos and M.Petmezidou, *Social Policy Developments in Greece*, Aldershot, Ashgate, pp174-193.
- Hinrichs K., (2000) "Elephants on the move. Patterns of public pension reform in OECD countries", *European Review*, Vol.8, No.3, pp. 353-378, Cambridge University Press
- IMF, (2010), Greece: Stand-By Arrangement-Review Under the Emergency Financing Mechanism, IMF Country Report No. 10/217
- M.A.Orenstein (ed) Pensions, Social Security and the Privatisation of risk, Columbia UP, pp40-71.
- O'Donnell, O. and Tinios, P. (2003) ' The Politics of Pension Reform: Lessons from Public Attitudes in Greece' ..*Political Studies*.
- OECD (2011), International Gateway for Financial Education, www.Financialeducation.org
- Schwarz, A.M. and Demirge-Kunt, A., (1999), "Taking Stock of Pension Reforms Around the World", Mimeo, Washington DC: World Bank
- Thaler, R.H. and Sunstein, C.R., (2009), *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*, Revised edition, Penguin, NY
- Tinios, P. (2005), 'Pension Reform in Greece: 'Reform by Instalments' – A blocked process?', *West European Politics*, Vol 28, pp 402-409, March. Also in: Featherstone, K. (ed), 2006, *Politics and Policy in Greece*, London, Routledge. (Ελληνική μετάφραση, ' Η ασφαλιστική μεταρρύθμιση με δόσεις – μια φραγμένη διαδρομή' Κ Featherstone (επιμ), *Πολιτική στην Ελλάδα: η πρόκληση του εκσυγχρονισμού* . εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα 2007, σελ 275-299.
- Tinios P, (2010), *Vacillations around a Pension Reform Trajectory: time for a change?*, GreeSe paper No 34, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southern Europe, London School of Economics, April.
- Whitehouse E., (2000) "Pension Reform, Financial Literacy and Public Information: A Case Study of the United Kingdom", Social Protection Discussion Paper Series, No. 0004, The World Bank

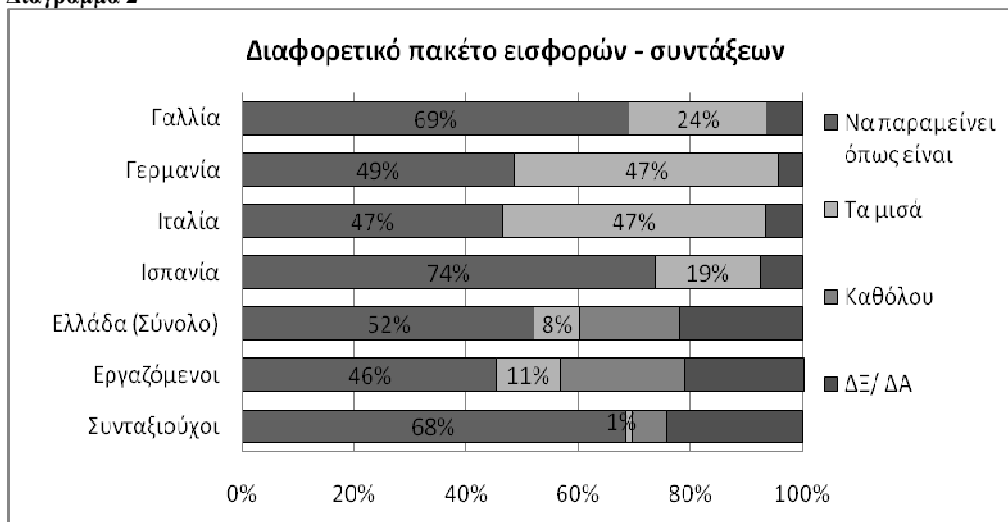
Διαγράμματα

Διάγραμμα 1

Πηγή: Έρευνα γνώμης(Ελλάδα). Boeri et al(2005)

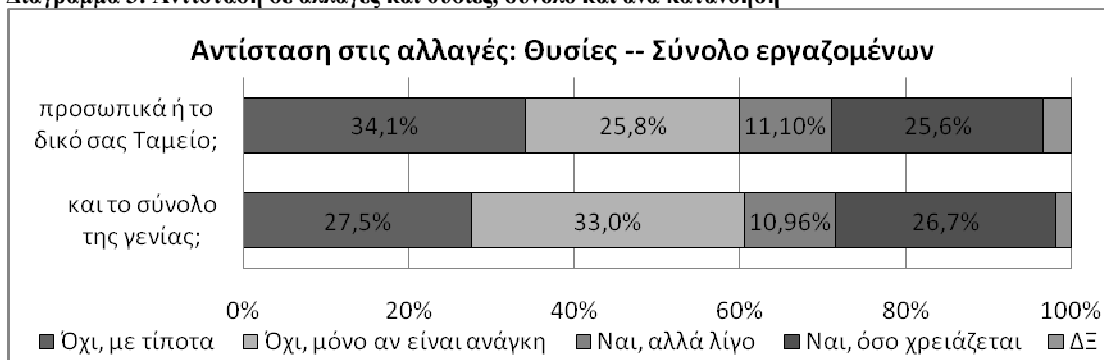
Διάγραμμα 2

γνώμης(Ελλάδα). Boeri et al(2005)

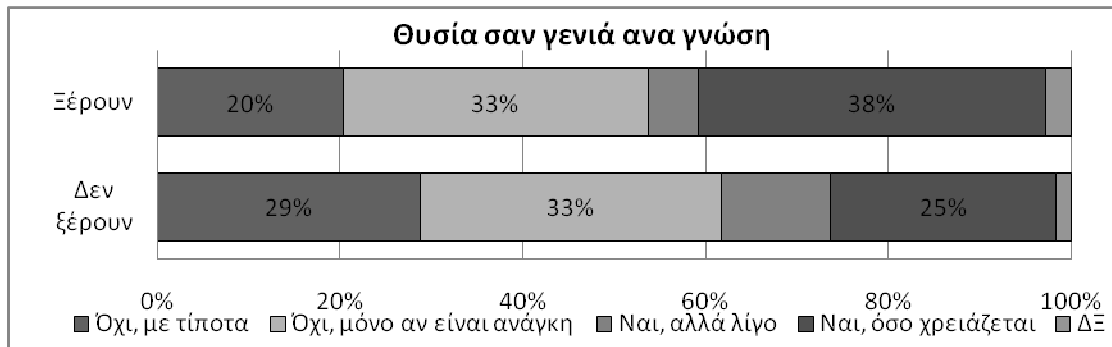
Πηγή: Έρευνα

Διάγραμμα 3: Αντίσταση σε αλλαγές και θυσίες, σύνολο και ανά κατανόηση

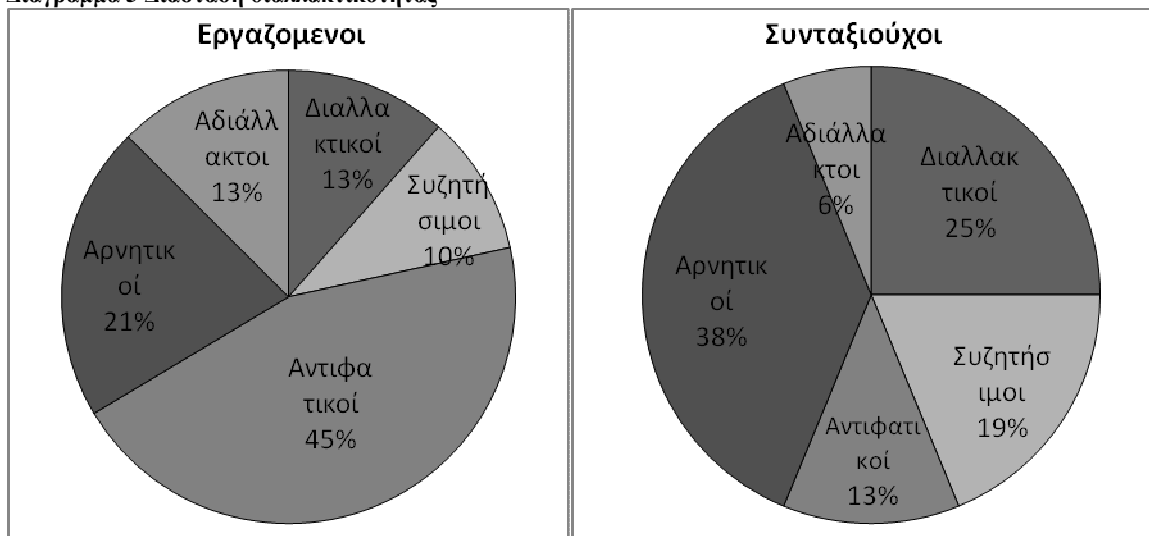
Πηγή: Έρευνα γνώμης

Διάγραμμα 4: Αντίσταση σε αλλαγές ανά επίπεδο κατανόησης

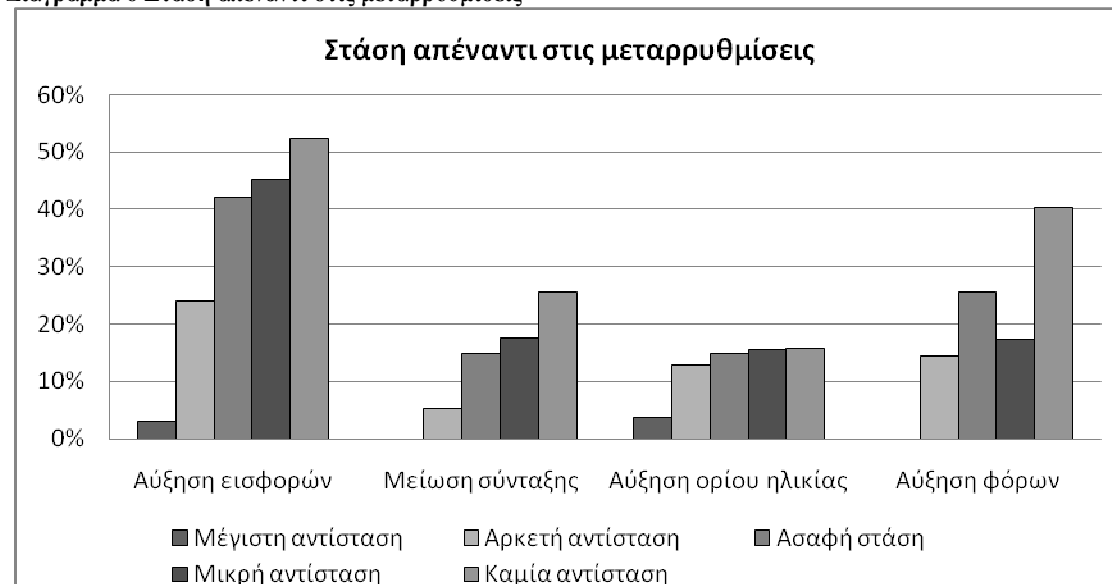
Πηγή: Έρευνα γνώμης

Διάγραμμα 5 Διάσταση διαλλακτικότητας

Πηγή: Έρευνα γνώμης

Διάγραμμα 6 Στάση απέναντι στις μεταρρυθμίσεις

Πηγή: Έρευνα γνώμης

Παράρτημα Κατηγοριοποίηση δείγματος ανά βαθμό αντίστασης σε αλλαγές

	Θυσιάζει σαν γενιά	Θυσιάζει σαν ταμείο	Δημογραφικό σαν πρόβλημα
‘Αδιάλλακτοι’ Μέγιστη αντίσταση	Όχι, με τίποτα	Όχι, με τίποτα	Διαφωνώ
‘Αρνητικοί’ Αρκετή αντίσταση	Όχι, μόνο αν είναι ανάγκη	Όχι, μόνο αν είναι ανάγκη	
‘Αντιφατικοί’ Αντιφατικές-θέσεις	Διαφορετικές απαντήσεις που δείχνουν σύγχυση και ασαφή εικόνα		
‘Συζητήσιμοι’ Μικρή αντίσταση	Ναι, αλλά λίγο	Ναι, αλλά λίγο	
‘Διαλλακτικοί’ Ελάχιστη αντίσταση	Ναι, όσο χρειάζεται	Ναι, όσο χρειάζεται	Συμφωνώ

Στοιχεία έρευνας

Λεπτομέρειες για την έρευνα δίδονται στο Τήνιος & Πουπάκης 2010, σελ 474-476

Κατανομή ανά ηλικία

▪ 20-29:	198	19,8%
▪ 30-39:	193	19,3%
▪ 40-49:	176	17,6%
▪ 50-59:	145	14,5%
▪ Άνω 60:	288	28,8%

Κατανομή ανά φύλο:

▪ Άνδρες:	491	49,1%
▪ Γυναίκες:	509	50,9%

Γεωγραφική κατανομή:

▪ Αττική:	345	34,5%
▪ Θεσσαλονίκη:	74	7,4%
▪ Υπόλοιπο:	581	58,1%

Κατανομή ανά απασχόληση:

▪ Δημόσιο τομέα:	143	14,3%
▪ Ιδιωτικό τομέα:	408	40,8%
▪ Αυτοαπασχολούμενοι:	120	12%
▪ Άνεργοι:	41	4,1%
▪ Συνταξιούχοι:	288	28,8%

Τεχνικά χαρακτηριστικά:

Δείγμα: 10000

Ερωτώμενοι: 1000

Εξχωριστό ερωτηματολόγιο για εργαζόμενους και συνταξιούχους

Συλλογή στοιχείων με τηλεφωνικές συνεντεύξεις με χρήση CATI

Μέση διάρκεια συνέντευξης: 9 λεπτά

Δειγματοληψία τυχαία ομαδοποιημένη με χρήση Quotas

Χρόνος διεξαγωγής από 17/5/09 έως 13/6/09

Επεξήγηση ψευδομεταβλητών		
Ανδρας	1 εάν είναι άνδρας	0 εάν είναι γυναίκα
Εκτός Αθηνών	1 εάν μένει εκτός Αθηνών	0 εάν μένει στην Αθήνα
ΟΓΑ	1 εάν ανήκει στον ΟΓΑ	0 οποudήποτε αλλού
ΟΑΕΕ	1 εάν ανήκει στον ΟΑΕΕ	0 οποudήποτε αλλού
ΔΕΚΟ	1 εάν ανήκει σε ΔΕΚΟ	0 οποudήποτε αλλού
Χαμηλό εισόδημα	1 εάν έχει εισόδημα 0€ έως 1000€	0 οτιdήποτε άλλο
Υψηλό εισόδημα	1 εάν έχει εισόδημα 3000€ και άνω	0 οτιdήποτε άλλο
Δευτεροβάθμια	1 εάν έχει δευτεροβάθμια εκπαίδευση	0 οτιdήποτε άλλο
Τριτοβάθμια	1 εάν έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση	0 οτιdήποτε άλλο
Ηλικία 30-45	1 εάν είναι ηλικίας 30 έως 45	0 οποιαdήποτε άλλη
Ηλικία 45-60	1 εάν είναι ηλικίας 45 έως 60	0 οποιαdήποτε άλλη
Γνώση PAYG	1 εάν ξέρει τρόπο λειτουργίας PAYG	0 αν δεν ξέρει
Ξέρει εισφορές	1 εάν ξέρει τις εισφορές που πληρώνει	0 αν δεν ξέρει
Συνταξιούχος	1 εάν είναι συνταξιούχος	0 εάν δεν είναι
Αριστερά	1 εάν ανήκει ιδεολογικά στην αριστερά	0 οποudήποτε αλλού
Άλλα/Αποχή	1 εάν δεν ψήφισε ή δεν το δηλώνει	0 οτιdήποτε άλλο
